

Bibliotheca Moldaviensis¹

A moldvai csángók könyvtára

Igen jelentős könyvsorozat magyar és román nyelven történő megjelentetéséhez fogott a moldvai magyarság hagyományos műveltségének közkinccsége tételeit évek óta felvállaló csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal. 2000-től gondozza a moldvai csángók egyetlen folyóiratát, a *Moldvai Magyarságot*; 2001-ben kiadta a magyar irodalom csángókkal foglalkozó verseiből Mirk László által összeállított válogatást (*Az ember ott a legfájdóbb magyar*); és az ugyancsak általa megjelentetett *Székelyföld* folyóirat is számos, csángó témájú írást közölt.

Az elegáns, kézbe és zsebbe simuló *Bibliotheca Moldaviensis* fő célkitűzése, hogy *mindkét nyelven* hozzáférhetővé tegye azokat a magyar és román szerzőktől való, a moldvai csángómagyarokra vonatkozó forrásmunkákat, amelyek nélkülözhetetlenek e nehéz életű népcsoportunk múltja és művelődése iránt előítéletek és elfogultság nélkül érdeklődők számára. A közléseket mindegyik könyvben komoly jegyzetapparátussal ellátott értékelés egészíti ki, amely bemutatja a szerzőt, elhelyezi művét az adott korban és vázolja a téma tudományos hátterét.

1. A sorozat első kötete **Zöld Péter** csíkszéki plébános *Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz 1781-ben írt jelentését* tartalmazza. Annyira jelentős ez a forrásmunka, hogy legtöbbször még a csángók magyarságát tagadó román

¹ A Bibliotheca Moldaviensis sorozat kötetei: **Pater Zöld.** Zöld Péter Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz írt jelentése. *Szűcs János*: Zöld Péter élete és munkássága. 2002. 126 old. – **Nástase.** Moldvai magyarok 1646-ban a Bandinus-kódex nyomán. 2003. 127 old. – **Petrás.** Petrás Incze János tudósításai. *Domokos Pál Péter*: Petrás Incze János élete és műve. 2004. 175 old. – **Bandinus.** Bandinus-kódex. *Bartha György*: A Bandinus-kódex és a moldvai csángómagyarok ügye a XVII. század derekán. 2004. 303 old. – **Domokos Pál Péter.** Moldvai útjaim. *Halász Péter*: Domokos Pál Péter moldvai útjai. 2005. 339 old. – **Gazda László Codex.** *Halász Péter*: Codex Gazdalaciensis. 2005. 511 old. – **Rosetti.** A moldvai magyarokról és katolikus püspökségükről. *Halász Péter*: Radu Rosetti és a moldvai magyarok. 2006. 286 old. – **Ferenț.** Ferent, Ioan: A kunok és püspökségük. *Domokos Pál Péter*: Utószó. 2007. 231 old. – **Jerney.** Jerney János' Keleti utazása a' magyarok őshelyeinek kinyomozása végett: 1845 és 1845. *Halász Péter*: Jerney János és a moldvai magyarok. 2011. 387 old.

szerzők sem kerülhetik meg brossuráinkban. A jászvásári püspökség csángóellenes akcióit szervezők azonban mindeddig csupán vitatkoztak Zöld Péter jelentésével, román nyelven azonban óvakodtak megjelentetni a szövegét.

Páter Zöld ugyanis felsorolja a Moldvában talált kilenc római katolikus plébániát, néhány esetben megjelöli a lakosság számát, és közöl még négy települést, amelyeknek részben vagy egészen katolikus, tehát túlnyomó részben magyar a lakossága. A plébániák szűkszavú bemutatása mellett a népéletéről is szolgál néhány fontos adalékkal. A felkeresett magyar települések közül Csöböröcsökkel foglalkozik a legrészletesebben, valószínűleg itt érte őt a legnagyobb megrázkódtatás, látván a magyarság magárahagyottságát, lelki gondozatlanságát. Végezetül megemlíti a néhai forrófalvi kántor, Petrás Mihály 1671-ben kezdett, magyar nyelven írt naplóját, ami – bár többen is jártunk utána – a mai napig nem került elő.

2. Ennek a naplóíró kántornak volt 19. századi leszármazottja **Petrás Incze János**, az Egerben szentelt, később Pusztinában, majd élete végéig Klézsén szolgáló tudós lelkész, egyike azon keveseknek, akik a jászvásári római katolikus egyházmegyében való szolgálatot össze tudták egyeztetni a csángók javára végzett munkájukkal. A moldvai magyarokról küldött jelentései a csángók tudományos megismerésének becses forrásai, a Döbrentei Gábor kérdéseire adott *Feleletek* pedig megalapozták a moldvai magyarság történeti-néprajzi kutatását. A harmincnyolc kérdésre adott válaszokból megismerjük a moldvai csángómagyarok 19. század elejei életét. Olvashatunk létszámukról, településeikről, foglalkozásukról, öltözetükről, mai lakóhelyükre kerülésükről, társadalmi rétegződésükről, magyarságukhoz, nyelvükhöz való ragaszkodásukról, történelmi tudatukról, nyelvi sajátosságaikról, lelki gondozottságukról, szokásaikról, vallási életükről. Ha jól meggondoljuk, ez volt a magyarság körében az első tudatos, „kérdőívvel” végzett néprajzi gyűjtés, 1841-ben.

3. A következő kötet a bosnyák nemzetiségű **Bandinus Márk** 1646-ban készült *jelentését* tartalmazza. Ez a páratlan értékű forrás 42, többségében magyarok lakta településről ad hírt, a legtöbb esetben földrajzilag is beazonosítható pontossággal. Bemutatja a falvak és a városok környezetét, természeti kincseit, lakóinak megélhetését, templomaik felszerelését. Különös, 17. századi népszokásokról, csodákhoz kapcsolódó búcsújáró helyről, bajelhárító hiedelemről ad hírt. De a nehéz életű püspök nemcsak azt írta le a moldvai

körútjai során, amit a szemével látott, hanem azt is, amit füleivel hallott. Különösen érdekelte a múlt, a sokszor már akkor is csak romokban megmaradt magyar, katolikus történelem. Feljegyzéseiből ízelítőt kapunk a török és a tatár pusztítások előtti, középkori Moldva virágzó életéről, s az ott élő magyarság kereskedelemében, valamint az iparosság terén betöltött szerepéről, majd azt követő pusztulásáról. Számos jelentős moldvai városról és faluról már csak azt jegyezhetette föl, hogy „régén a magyarok híres faluja volt, most szinte elhagyott”. Nem hallgatja el azt a mérhetetlen szenvedést sem, amit a háborúk és éhínségek által sújtott tartományban nyomorgó katolikusok csekélyke javaiért marakodó, különféle politikai érdekek szolgálatába szegődött papok okoztak az elhanyagolt, lelki gondozás nélkül maradt híveknek.

4. Gheorghe Ioan Năstase, a jászvásári egyetem történész professzora ennek a Kódexnek az anyagára, valamint a moldvai katolikusok 1926. évi egyházi összeírására építette a *Moldvai magyarok 1646-ben a Bandinus-kódex nyomán* című, összehasonlító történeti munkáját. Elsősorban arra kereste a választ, hogy *melyek a moldvai magyar betelepedés szakaszai és milyen lehetett a magyarok letelepedési folyamata Moldva területén?* Tanulmányának legfőbb hozadéka, hogy megállapítja: Moldva középkori magyar lakossága a 17. század derekára alaposan megcsappant, „elköltözés vagy a moldvai román tömegekbe való beolvadás következtében” elveszett. Năstase arra is fölfigyelt, hogy a Szeret folyó baloldalán 1930-ben sorakozó, magyar lakosságú települések Bandinus idejében még nem, vagy kizárólag román lakossággal léteztek. Ebből arra a határvédő szerepre következtetett, amit a Szeret folyó „a magyar elem nyugatról keletre terjeszkedésében betöltött”, s levonta a tanulságot, miszerint „ez volt a magyar állam keleti határa a moldvai államiság létrejöttét megelőző időkben.”

Mely okok vezetnek a moldvai magyar közösség földrajzi elterjedésének visszaszorulásához? – teszi fel a kérdést az objektivitásra törekvő román történész, majd több fontos tényezőt sorol fel, melyek mind az etelközi magyarság etnikai leépüléséhez, a magyar politikai érdekérvényesítés hatékonyságának csökkenéséhez vezettek. „A moldvai magyar közösség gyengülésének első jelentős oka, minden kétséget kizáróan a moldvai állam létrejötte volt” – írja. Második tényezőnek a moldvai katolikus püspökség hiányos szervezettségét említi, s ehhez kapcsolódik a harmadik körülmény, az egyre jobban szerveztett ortodox román egyház erőszakos fellépése. Ennek hatását erősítette a negyedik tényező: „egész sor magyar falu a moldvai

püspökségek és kolostorok birtokát képezte, s az ortodox hittérítői buzgalom ezekben a falvakban nyilván hatékonyabb lehetett, mint általában”. Végezetül megemlíti a szerző a háborúkat és a járványokat, „amelyek megtizedelték és szétszórták a lakosságot”.

5. Domokos Pál Péter 1929. és 1932. évi moldvai útjainak leírását tartalmazza az ötödik kötet. Ő volt az első felkészült néprajzgyűjtő, aki a csángók közé ment, s tudta, mit kell keresnie és mit fog találni. Naplószerűek ezek a följegyzések, a beszámoló mégsem egyszerű útleírás, nem is kronológia. Szerzője ugyanis nemcsak térben, de időben is utazik. A látottak és hallottak följegyzése mellett visszapillant az elmúlt századokra: mi volt, mi lehetett itt ötven, száz vagy éppen több száz esztendővel ezelőtt? A moldvai katolikus papok túlnyomó részének ellenséges magatartása miatt a plébániák könyv- és iratanyagába ő is csak elvétve tudott betekinteni, de amit néhány tisztességes lelkésznel kijegyzetelhetett, az ma valóságos kincset ér.

Utazásai során elsősorban a moldvai csángó falvak ott *deáknak* nevezett kántoraira támaszkodott, akik az idegenszívű papok mellett – de főként *helyett* – az anyanyelvű vallásgyakorlat, a mélyen átélt katolikus hit őrzői, megtartói voltak. Idős csángó emberek még ma is vágyakozva emlékeznek azokra az időkre, mikor falujuknak csak leányegyháza volt, és a románul prédikáló, gyóntató pap csak évente néhányszor látogatta meg őket, egyébkor a deákkal énekeltek és imádkoztak magyarul a templomaikban. Domokos Pál Péter még találkozhatott a nagy moldvai kántor-nemzedékek néhány jeles, már-már legendává vált személyiségével, a hívek által azóta is nagy tisztelettel és szeretettel emlegetett *véngyákokkal*, akiket aztán a renegát papok rendre eltiltottak vagy elüldöztek a szolgálattól.

Két, összesen fél éves időtartamú útján, a beszámolók szerint, több mint ötven helyen fordult meg a szerző. Közöttük több olyan település is szerepel, amelynek magyar lakosságáról Domokos Pál Pétertől tudjuk a legtöbbet. E félszáz faluból azóta már jó néhányban kiveszett vagy erősen meggyérült a magyar szó, a legtöbben azonban még ma is magyar a lakosság anyanyelve. Másfelől több olyan települést ismerünk, amelynek katolikus lakossága ma is túlnyomó részben magyar, de ahová Domokos annak idején nem jutott el, vagy legalábbis nem szerepel úti beszámolóiban.

6. A sorozat eddig megjelent köteteinek hatodika a **Gazda László Codex**. Talán furcsa, hogy egy kortárs szerző „helyismereti lexikonára” ezt a pati-

nás szót használja, de mert a moldvai csángómagyarok számos középkori elemet őrző archaikus műveltségéről, valóságos *nyelvemlékekről* van benne szó, mégsem tekinthetjük anakronizmusnak.

Akik a moldvai magyarok történelmével és hagyományos értékeivel foglalkoznak, régóta ismerik Gazda Lászlónak, az ugyancsak csángókat is kutató Klára és József bátyjának nevét. Azon kevesek közé tartozik, akik a legnehezebb időkben, a furfangos székely észjárással kifundálható lehetőségeket felhasználva, még hozzá nem is a könnyebben elrejtező magányos vitézek módján, hanem diákcsoportok élén, hogy úgy mondjam az ellenség szemelátára, pionírexpedíciónak álcázott felderítő utakon, a legalitás vérfagyasztóan veszedelmes lehetőségeivel élve, éveken át járta nyaranta a moldvai magyar településeket, értékesnél értékesebb írott forrásokat és személyes tapasztalatokat gyűjtve a Kárpátok keleti oldalán élő testvéreinktől. Míg csak ki nem szorították őt is Moldvából. Mikor aztán az 1990 márciusában Sepsiszentgyörgyön induló *Csángó Újság*, majd utóda a Csíkszeredán megjelenő *Moldvai Magyarság* közölni kezdte az egykori Etelköz magyar lakosságú településeire vonatkozó, szócikk műfajú írásait, ezt a korábban gyűjtött értékes anyagot is fölhasználta „csángó helytörténeti lexikonához”.

Ezeknek összegyűjtött és kiegészített szócikkeknek az anyagát adta közre a *Bibliotheca Moldaviensis* legvaskosabb kötete. Szám szerint harmincöt település múltjával, művelődéstörténetével ismerkedhet meg az olvasó. Az egyikről bővebb ismertetés született, a másiról szűkszavúbb a közlés, melyikről mennyi forrásanyag és személyes tapasztalat állt a rendelkezésére. Márpedig a források rendkívül szűkösek, a hozzáférési lehetőségek pedig ugyancsak mostohák. A jászvásári egyházi levéltár még a 19. század elején leégett, az azóta keletkezett vagy összeszedett anyag pedig – magyar kutató számára – gyakorlatilag hozzáférhetetlen. Az utóbbi, több mint fél évszázadban aztán a világi levéltáraktól a román szekuritáté, az egyháziaktól pedig a hasonló célokat szolgáló római katolikus klerus tartja távol a valóság feltárásán és bemutatásán fáradozókat.

Így aztán a Gazda László Codex anyagának fontos részét jelentik a helyi szájhagyományból szerzett ismeretek. De természetes is, hogy egy ilyen népcsoportnál, amelynek magyarul értő és beszélő része a harmadik évezredben is a szóbeliség állapotában él, anyanyelvű iskolák hiányában felmenői nyelven nem tud sem írni, sem olvasni, annak történelmi forrásai között legalább olyan fontosnak kell tekintenünk az apáról fiúra szálló szellemi örökséget, mint a Kárpát-medencén belül – mondjuk a 12–13.

század táján, amikor Anonymus mester számos, szájhagyományból átvett elemből építette föl a magyarokról szóló krónikáját.

A könyvben szereplő harmincöt településből négy olyan moldvai város – *Bákó, Huszváros, Kotnár és Románvásár* –, amelynek a múltban számottevő magyar lakossága volt, és jelentős a szerepük a moldvai magyarság történetében. A 31 faluból kettő (*Szabófalva* és kirajzása, *Ploszkucén*) az úgynevezett északi, három (*Bogdánfalva, Diószén. Trunk*) a déliként számon tartott *csángó* etnikai csoporthoz tartozik. A többi falu magyarsága úgynevezett *székelyes csángó*.

7. Radu Rosetti azok közé a román történészek közé tartozik, akik nem álltak be az hivatalos előítéletes történeti-politikai irányzatba, s úgy tekintettek a moldvai magyarok történelmére, mint *feltárandó* témára és nem mint készen átveendő sémára. Emiatt nem esett a nacionalizmus által gerjesztett újkori román történetírás csapdájába, munkáját nem prekonceptiókra építette, hanem saját tapasztalataira, kutatásának eredményeire. A fejedelmi elődökkel rendelkező, nagybojári családból származó, jó szándékú és nagy tudású történészben természetes módon felvetődött ugyanis a kérdés: kik ezek a birtokán élő és dolgozó katolikusok, honnan kerülhettek ide, mit tudnak róluk az írásos források? *Saját* kutatásának eredményeiről előadást tartott a Román Tudományos Akadémián, amit aztán le is közölt az 1905-ös évkönyv. Ennek szövege jelent meg a *Bibliotheca Moldaviensis* hetedik kötetében.

Maga a tanulmány tizenegy, sajnálatosan rövid fejezetre tagolódik. Moldva magyar népességéről szól a számunkra talán legértékesebb, akiknek az elszigeteltbb helyeken élők része már csak románul szól, de a „Szeret völgy csángói mind beszélnek magyarul, a nők egy része pedig egyáltalában nem tud románul.” Rosetti, mivel születésétől kezdve benne élt a moldvai valóságban, nem annak cáfolatával tölti idejét, nem háborodik fel a tényeken, marad helye és ideje a fontosabb dolgokra. Mint több más történész kortársa – Cantemirtől Iorgu Iordanig –, ő is hangot ad véleményének, hogy a Moldvai Fejedelemség megalapításakor „itt minden valószerűség szerint számottevő magyar népesség élt”, továbbá, hogy az első moldvai uralkodók oklevelei szerint a „tanácsokat alkotó bojárok, vagy a falvak birtokos urai közül sokan határozottan magyar nevet viseltek”. Jobbágysai, cselédei alapos megfigyelésére vall – sőt bizonyos magyar nyelvismeretet is sejtet – annak a jelenségnek felismerése, hogy „nyelvi

sajátosság tekintetében Moldva katolikus vallású népessége két csoportra oszlik: csángókra és székelyekre”. Megállapításait részben irodalmi utalásokra, főként azonban személyes megfigyeléseire alapozza: „... 1904 folyamán több Szeret menti magyar faluban tett látogatásom alkalmával azt tapasztaltam – írja –, hogy a csángók eme nyelvi sajátossága eltűnőben van. Kivált a vegyes lakosságú falvakban a csángók is kezdik úgy ejteni az ș (s) és a ce vagy ci (csé, csi) hangot, akárcsak mi. Ez a változás főként a kötelező katonai szolgálat hatása. [...] Az asszonyok viszont, ha beszélnek is románul, megőrzik a szüleiktől megszokott ejtést.” Helytelen lenne azonban Rosettinek valami magyarság iránti részrehajlást, netán irántunk érzett (horribile dictu!) *rokonszenvet* tulajdonítani! Ő csupán előítélet nélkül közeledett a moldvai csángókhoz és tőle telhetően tisztelte a tényeket.

Foglalkozik a szerző *a magyarok Moldvába telepedésével* is. Úgy véli, hogy a mai csángók őseit a Magyar Korona telepítette a Kárpátok és a Szeret közé eső területre, a Királyság határának védelmére. Itt már nehezen kerül meg a hivatalos román történetírás néhány mélyen leásott ideológiai aknáját, olykor bele is zavarodik a kerülgetésükbe. Néhány jól elhelyezett „minden bizonnyal” és „több mint valószínű”-vel azonban szerencsésen áthidalja a veszedelmesebb szakadékokat, annál is inkább, mert azokról az időkről mások sem tudnak nála sokkal többet.

Moldva magyarságára, római katolikus püspökségeire és egyházmegyei szervezeteinek változásaira vonatkozóan a Rosetti által felvázolt képet a későbbi történeti munkák, elsősorban DOMOKOS Pál Péter (1941., 1987., 2001.) és BENDA Kálmán kutatásai (1989., 2003.) azóta bővítették és árnyalták, de a fő vonalakat tekintve nem sokat változtattak rajta. Jól esik látnunk és tudnunk, hogy Radu Rosetti, a ritka tárgyilagosságú román történész, száz esztendővel ezelőtt alapvetően helyesen ismerte fel a moldvai magyarok és katolikus püspökségeik középkori gyökereit. Ezt zúzta szét az olasz misszionáriusok segítségével „román katolikus egyház” létrehozására törekvő, csángókból nevelt neofita moldvai papság. Rosettinek aligha lehetett tudomása a moldvai katolikus klérus árulásáról, de az is lehet, hogy jobban bízott saját jobbágyaitól és az oklevelekből szerzett ismereteiben. Arról sem tudunk, hogy előadása elhangzása és megjelenése után bárki cáfolta volna megállapításait. Csak az 1920-as évek elején, a nacionalista irányzat fellángolásakor indult támadás ellene és a könyvét Tatrosi János néven, angol és francia nyelven ismertető Veress Endre ellen. (TATROSI 1920.; 1922. 129–134., 176–182.) Ekkor érthette Rosettit valami olyan hatás,

ami megroppantotta a gerincét. Talán a felnagyított országban elszabadult nacionalista indulatok hatására megmásította, részben pedig megtagadta a csángókról 1905-ben megfogalmazott, saját tapasztalataira és felkutatott okleveleire alapozott véleményét. Mindez azonban semmit sem változtat eredeti tanulmányának erkölcsi súlyán és tudományos értékén.

8. Ferentz. Bizony, rendkívül keveset tudunk Moldva 11–13. századi, a fejedelemség megalakulását megelőző korszakának és akkori népeinek történetéről, pedig abban az időben az egykori Etelközt a magyarokkal etnikailag és kulturális szempontból is rokon *kunok* lakták. Az 1241–1242-ben rájuk és reánk tört tatár veszedelem előtti évtizedekben a Magyarországról érkezett hittérítőknek olyan jelentős hányadukat sikerült megkeresniük, hogy 1227-ben IX. Gergely pápa püspökséget alapított számukra és Róbert esztergomi érsek a kunok püspökévé nevezte ki Teodorikot, a dominikánus szerzetest.

Az ott élő kunok nemcsak az életforma és a nomád műveltség tekintetében voltak utódai a honfoglalás előtti magyarságnak, hanem elődei is lettek a térség későbbi, katolikus vallású magyarságának. A Moldva és Havasalföld határán folyó Milkó patak mentén álló püspökséget a tatár támadás elpusztította, mára nyoma se maradt, s hogy az emléke sem veszett el, azt jelentős mértékben a 125 esztendeje született *dr. Ioan Ferentz*nek köszönhetjük. A téma másik kiváló kutatója, Makkai László „a kérdés mindmáig legjobb és legkimerítőbb tárgyalásának” nevezte a tudós moldvai plébános munkáját. (MAKKAI 1936. 12.)

Ioan Ferentz, vagyis Ferenc János 1886-ban született, éppen Petrás Incze János, a tudós klézsei pap halálának évében. A Tatros és az Úz összefolyásánál fekvő Dormánfalva (Dărmănești) községnek az Úz jobb parti, Brătulești nevű részében látta meg a napvilágot, ahol nem sokkal születése előtt, 1879-ban Fidel Dehn apostoli vizitátor magyar elemi iskolát létesített a székely nyelvjárást beszélő katolikus gyermekek számára. (DUMEA 1984. 144.) A 19. század végéről tudjuk, hogy Dormánfalva Brătulești nevű 'sectie'-jének „locuitorii sunt mai toți Unguri” [csaknem egész lakossága magyar]. (LAHOVARI 1898. I. 634.) Nagyon valószínű tehát, hogy Ferenc János Dormánfalva magyar, azon belül székely, közösségéből került az 1900-as évek elején a jászvásári római katolikus szemináriumba, ahol a román állammal kötött egyezés értelmében őt is román nemzeti érzelmű pappá igyekeztek nevelni. A teológia elvégzése után a svájci Fribourgnban tanult

tovább, ahol széles látókörű történész-kutatóvá érett. (DOMOKOS 2007. 223.) Hazatérve a jászvásári teológián lett tanár és vikárius. Nemsokára megkínálták a püspöki címmel, de ő nem vállalta ezt a méltatlan feladatot.

Elhelyett a középkori, magyar alapítású, római katolikus lakosságú Domafalván (román nevén Răchiteni) vállalt plébánosságot. Ennek az akkor már nagyrészt elrománosodott, nagy zöldségtermesztő településnek a katolikus közösségét választotta tehát dr. Ioan Ferentz a felkínált püspökség helyett. Innen került aztán később a szomszédos, ugyancsak románosodó magyar népességű Buteára. De mi készítette a külföldi tanulmányokat végzett, a jászvásári papneveldeben oktató, nagy tudású lelki atyát erre az egzisztenciális meghátrálásra? A körülmények ismeretében megkockáztathatjuk a föltevést, hogy a nagy tudású, magyar születésű és talán identitású Ferentz atya nem kívánt asszisztálni ahhoz a tisztességtelen szerződésen alapuló elkötelezettséghez, amibe a moldvai római katolikus klérus keveredett a katolikus csángómagyarok elrománosítására vonatkozó ígéretével. Elgondolhatjuk, hogy e helyett inkább az igazság, a moldvai katolicizmus gyökerei feltárásának útját választotta. Eltűnődhetünk továbbá, hogy a tudós plébános egyháztörténeti kutatásainak eredményét miért nem a jászvásári püspökség kiadásában vagy a halasfalvi nyomda termékeként jelentette meg. Miért fordult az erdélyi Balázsfalva kiadójának kevéssé ismert folyóirataihoz? (DOMOKOS 2007. 224.) Mert Ioan Ferentz, a csángó pap-történész nagyon vigyázott, hogy Moldova kétszínű egyházi keretei között ne adjon alkalmat magyar származása miatti támadásra. Amikor Domokos Pál Péter 1929-ben és 1932-ben fölkereste őt buteai otthonában, s kölcsönkapta tőle a Román Akadémia által kiadott *Codex Bandinus* kötetét, Ferentz páter gondosan ügyelt, hogy bár a parókián magyarul beszéltek egymással, onnan kilépve azonnal románra fordítsák a szót. Amikor pedig megajándékozta őt *Cumanii și episcopia lor* [A kunok és püspökségük] című könyvével, a következő sorokat írta bele: „Neobositului călător și cercetător al unui trecut mai bun. Butea, 19. Aug. 1932. Autorul” [Egy jobb múlt fáradhatatlan utazójának és kutatójának.] (DOMOKOS 2007. 223.)

„A csángók vándorapostola” az eredeti könyv megjelenését követően, fél évszázad múltán magyarra fordította a kunok püspökségéről szóló művét. Ily módon megismerhették belőle az érdeklődő magyar olvasók is Etelköz kun korának történetét, úgymint *A kun hatalom kialakulásának és fejlődésének (1050–1206) történetét; A kun hatalom hanyatlását a politikai életből való eltűnésükig; s végül A kun püspökség alapítását, to-*

vábbbá a magyar dominikánusok és a magyar királyság szerepét a moldvai katolikus egyház alapjainak lerakásában.

Milyen ember volt Ioan Ferent, a tudós csángó pap? Minden bizonynyal olyan, aki egyaránt tudatában volt képességeinek és lehetőségeinek. Tudásának és felkészültségének birtokában önérzetesen utasította például vissza Nicolae Iorga román történész fölényeskedő kioktatását, s a szellemi pengevéltás során elejtett megjegyzése jól mutatja, milyen légkörben kellett dolgoznia Domafalva és Butea plébánosának. „...ahol bátorítást vártam volna, nem kaptam mást, mint gáncsot, akadályt, mintha készakarva gátat akarna vetni vizsgálódásaimnak, amelyekkel a moldvai katolikus élet történetét kutatom.” – írja „harag nélkül”. (FERENT 1981. 73.) Panaszolja továbbá, hogy nehezen vagy sehogyan sem jut hozzá a szükséges forrásokhoz, még a legalapvetőbb román történelmi folyóirat, a *Revista istorică* sem ér el „minden törekvésünk ellenére a Szeret partjára, ahol a lelkek pasztorálása mellett a régmúlt időkben is el-elkalandozunk a rendelkezésünkre álló szerény eszközök segítségével.” (FERENT 1981. 77.)

Ezeknek a nehézségeknek ismeretében kell méltányolnunk Ferenc János tudományos teljesítményét. Arról pedig, hogy milyen lélekkel élte meg ezt a helyzetet, csak sejtéseink lehetnek. Talán Domokos Pál Péter érzett rá leginkább személyiségének mélységeire, mikor azt írja: „beszélgetéseink során az volt a benyomásom, hogy lelke mélyén sejtette magyar származását, de a kényszerrel kijelölt útról már nem térhetett vissza.” (DOMOKOS 2007. 224.)

Valóban, akkor már nem volt számára visszaút, 1933-ban meg is halt. Mentségére szolgáljon, hogy élete legnagyobb döntése előtt állva helyesen választott, s a jászvásári püspökséggel járó kötelezettségek helyett a történelmi valóság feltárásának és bemutatásának igaz ügyét szolgálta méltatlanul rövid, de szakadatlan munkával töltött élete során.

9. A *Bibliotheca Moldaviensis* eddigi utolsó kötete **Jerney János'** *Keleti utazása a' magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845* címet viseli. A 18–19. század fordulóján, nemzeti identitásunk formálódása – Jerney János születése – idején, Zöld Péter híradása, Csokonai Vitéz Mihály Marosvásárhelyi gondolatok című verse nyomán, mondhatni „benne volt a levegőben”, hogy keresnünk, kutatnunk kell ázsiai gyökereinket, s itt Ázsiát nem föltétlenül földrajzi értelemben kell értenünk, de úgy is, hogy *Kelet, túl a Kárpátokon, a magyarság honfoglalás előtti szálláshelyeinek vidéke.*

A török után jász és palóc népeiséggel újjátelepült Dorozsmán 1800-ban született Jerney János képzelete később a tőlük megismert, immár egységesült nyelvjárást vetítette vissza a honfoglalást követő időkre, a középkori magyar népeiségre. A szorgalmas és tehetséges gyermeket apja már 15 esztendőskorában beíratta a pesti bölcsészetre. Az ifjú sokat olvasott, különösen az utazásról szóló könyvek vonzották, de az útleírások egyre kevésbé elégitették ki, mindinkább megérlelődött benne az elhatározás: keletre kell utaznia, hogy mindent a saját szemével láthasson. Az 1820-as években azonban az összehasonlító régészet és nyelvtudomány, valamint oknyomozó történettudomány Bécsben, Pozsonyban – Pestről nem is beszélve – igencsak gyermekcipőben járt. Így Jerney talán nem olyan tudással felvértezve indult útjára, mint a Heidelberget, Göttingát megjárta Kőrösi Csoma Sándor, ám semmiképpen sem tekinthetjük felkészületlennek. És megvoltak ennek az állapotnak az előnyei is: az Etlközbe és Lebédiába induló Jerneynek nem voltak különösebb prekonceptiói útjának hozadékát illetően. Nem keresett keleten maradt magyarokat, csupán az őshazából több mint ezer esztendeje a Kárpát-medencébe tartó magyar törzsek – és „rokonai” – nyomait, tárgyi emlékeit kutatta, és – számos elemét – találta meg. De a körülmények hamarosan kiközösítették a „hűvösen tárgyilagos” szakember szerepéből, s a gyökerek feltárása és kutatása közben meg kellett látnia az etelközi magyarság lombozatát és virágjait pusztító kártevéseket, sőt a baj enyhítésére is vállalkozott volna, ha nemzetének külső és belső ellenségei nem álltak volna jó szándékának útjába.

Etelközi útjáról naplószerű feljegyzéseket készített, s ezek alapján állította össze úti beszámolóját. Ebben sajátosan keverednek a napi élmények az irodalmi ismeretekkel, így lesz többdimenziós a térben és időben megjelenő útinapló. A harmadik „dimenzió” pedig a *Bibliotheca Moldaviensis* sorozatban megjelenő „Bizonyítvány”, ami nem más, mint a moldvai magyarok 19. század derekáról való, névsorba szedett helyismereti Adattára.

Az „úti-napló” jól tükrözi Jerney türelmetlenségét: ahogy sietve végigjárta a mai Moldvát, az egykori Bessarábiát és Lebédiát, az mutatja elégedetlenségét, pedig hát sok mindent látott, talált és tapasztalt. „Egész könyveket írhatnék a’ naponta tárgult viszonyok által e’ népről szerzett ismeretekről [...] ha földatom és célomtól az effélék rajzolás félre nem vezetne.” Ez az önmagával való elégedetlenség nemegyszer jellemezte Jerneyt, pedig hát elégedett is lehetett volna azzal, amire utazása során rátalált. Útjának jellegét és hozadékát talán Fodor István fogalmazta meg legtalálóbban: „Jerney

felkészülten, széles irodalmi ismeretek birtokában indult utazására, gyűjtése szinte példamutatónak mondható. Eredményei és következtetései kora színvonalán álltak és az sem meglepő, ha reformkori hazaszeretet és népe történetének szeretete sok esetben átsugárzik tudományos állásfoglalásaiban.” (FODOR 1984. 44.)

Jerney itt megjelent anyaga, bár néhány helyen kritikára szorul, igen fontos dokumentum. 151 csángómagyar településről közöl adatokat, eltérő terjedelemben. Manapság, amikor a moldvai magyarság történelméről megjelent kiadványok jelentős része rendkívül felszínes általánosításokat tartalmaz, kincset ér minden konkrét, pontosan lokalizálható, különösen pedig a 19. század közepéből való információ. Valóságos helytörténeti, művelődéstörténeti kincsesbánya.

*

Mi a legfontosabb közös érték a *Bibliotheca Moldaviensis* kötetei között? Négy szempontot emelek ki:

(1) Nehezen hozzáférhető vagy éppen hozzáférhetetlen könyvek újrakiadásáról van szó, mégpedig *két nyelven*, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy a témával előítéletektől mentesen foglalkozó magyarok és románok – lehetőleg mielőbb – „egy nyelven” beszéljenek.

(2) Nem egyszerűen reprint kiadásokról van szó, mert mindegyik kötet tartalmaz egy-egy *bevezető tanulmányt*, ami hasznos ismereteket nyújt a könyv szerzőjéről, és tudománytörténeti szempontból értelmezi, elemzi a közölt szöveget.

(3) Valamennyi kötet érett, korrekt, elfogultságoktól és *előítéletektől mentes anyagot* ad közre, a szerzők nem vesztegetik idejüket és nem terhelik az olvasót fölösleges és haszontalan állításokkal vagy éppenséggel azok cáfolatával; természetesnek tekintik azt, ami kézenfekvő. Se nem vonják tudománytalan módon kétségbe a csángók magyarságát, se nem bizonygatják haszontalanul, mikor az mindenki számára természetes. A szerzők – románok és magyarok – kizárólag a történeti tényekkel, azok értelmezésével és tanulságaival foglalkoznak.

(4) Számomra pedig az a könyvecskék legnagyobb értéke, hogy Moldvában járva élő-előhúzhatok egyet-egyet a tarisznyámból, kezükbe adhatom *csángó barátainak*, s örömmel láthatom, hogy milyen szívesen olvassák a népükről, falujukról szóló igaz leírásokat.